

Att filma fienden

Dox 43

Hösten 1999. Det ryktas i bygden att det har kommit organiserade nazister till Tomelilla. Folk är rädda och undrar hur de ska agera. Mats berättar att hans 14-åriga son har fest och när en bil svänger upp på gården förstår föräldrarna att det är äldre ungdomar som kommer.

Mats går ut till festen. Där sitter tre killar i 20 års åldern, renrakade och iklädda nazistattribut. Han berättar att han blev så rädd att benen skakade. Han gick tre varv runt huset och frågade sig: Vad gör vi nu?! Ska vi kasta ut dem, ringa polisen eller ska vi konfrontera dem?

Mats och Birgitta valde att konfrontera killarna och att ifrågasätta deras politiska tillhörighet inför sonens unga kamrater. De visade respekt för killarna, men var inte undfallande. Kvällen slutade med att en av nazisterna sov över hos Mats och Birgitta, en annan ville flytta hem till dem för att de "är så snälla".

Denna händelse triggade igång mig. Jag bestämde mig på stående fot för att göra en film om de organiserade nazister som hade kommit till Tomelilla.

Det jag undrade var: är de här nazisterna så som medierna beskriver dem? Handlar det om vilsegångna unga killar? Är de så farliga som det sägs? Var går gränsen mellan upprorisk tonåring och sann nazist?

Jag började filmen i oktober 1999, efter Alexandermorden och mordet på Björn Söderberg, och jag fick ofta frågan om jag inte var rädd för de här killarna.

Nej. Det var jag inte.

Nazismen som ideologi är farlig, ett gäng berusade unga män på stan är farliga, men individer är det sällan. Jag är inte rädd för människor, och livet har bekräftat för mig att de flesta människor är nåbara - om man möter dem med respekt och vänlighet.

Jag trodde heller inte att någon av killarna i filmen skulle "resa sig upp och slå en kaffekopp i huvudet" på mig, som Anders i filmen uttryckte det en gång om människors rädsla för dem.

Men. Vid första mötet var jag lite skrädd, det ska erkännas. Ena dagen ser jag skrämmande tv-program om våldsamma nazister och nästa dag sitter jag i samma killars lägenhet, snackar och dricker kaffe i ett mörkt rum med neddragna persienner och vitmaktpropaganda på väggarna.

När jag sitter där inser jag att denna rädsla inte kom inifrån mej själv; den var inte min egen, den kom utifrån. Via mediernas svartvita bild av verkligheten.

Det som skrämde mig, och fortfarande skrämmer mig, är mediernas fixering vid våld. Och våra känslor, och därmed våra personliga liv, påverkas av mediernas förenklingar av verkligheten!

Den 30:e november hängde fyra svenska rikstidningar ut 62 nazister. De skrev samma text och använde samma bilder.

Och jag minns den dagen som en dag då människor i Sverige nästan hyperventilerade i kollektiv lättnad över att "någon gjorde något".

Ur min synvinkel var det lunchstämning.

Av de 62 nazister och HA-medlemmar som tidningarna hängde ut var nio killar 20 år eller yngre. Tjugo av dem var mellan 21 och 25 år. Fyra av dem hade fyllt 25 år. Jag vet inte var gränsen mellan barn/ung och vuxen går, det enda jag vet är att alla skinnskallar som jag har talat med valde sin tillhörighet när de var 14 år. Var fanns samhället då?

En del personer som har sett Vem bryr sig! avfärdar den med att den handlar om unga värstingkillar - och inte om "riktiga" nazister. För min del avslöjar detta en attityd som är allmänt rådande; när det handlar om barn och ungdomar, så är det inte på riktigt.

Jag har fortfarande inte fått svar på min fråga, var går gränsen mellan ung upprorisk tonåring och sann nazist, men jag vet att ingen föds nazist eller moderat eller socialdemokrat. Den politiska tillhörigheten är en konsekvens och ett val utifrån det samhälle som är.

Det förundrar mig att vi fortfarande år 2002 inte vill, eller inte har förmågan, att se hur samhällets ekonomi, politik, etcetera påverkar individernas val i livet. Och att vi alla är skyldiga, och delaktiga, i den processen.

När jag började filmen bestämde jag mig för:

- att följa killarna under ett år
- att möta dem med respekt och hövlighet
- att vara tydlig demokrat och icke-nazist
- att jag skulle bemöta dem som ungdomar och själv agera som en tydlig vuxen så långt jag kunde klara det
- att mina reaktioner skulle vara med i filmen

Redan efter första mötet med några av filmens nazister beslöt jag mig för att möta dem som Ylva, och att agera och reagera utifrån min verklighet och mina känslor. Inte göra tvärtom; gå in i projektet som en filmare som - by the way - heter Ylva.

Detta beslut, att inte gömma mig bakom min yrkesroll, var ytterst medvetet och är det viktigaste beslutet för denna film.

Det grundade sig på min huvudtes att vi vuxna, medborgare, demokrater är alldeles passiva, flata, mesiga. Vi agerar och reagerar inte på de situationer vi ställs inför. Vi duckar och går undan, vi är rädda och vi har inte tid. Och värst av allt, vi tror inte att vi kan, eller att vi har kunskap nog.

Vi visar inte oss själva eller till vår egen övertygelse. Och jag ville veta vad som hände om jag stod kvar och mötte killarnas åsikter, känslor, tankar med mina egna åsikter, känslor och tankar.

Eftersom jag definierade just dessa killar som UNGA nazister kunde jag tillåta mig en vuxen attityd. En attityd som inbegrep en trygghet i att jag vet mer än vad de vet. Det blev ett stöd för mej under året vi filmade.

I början när människor uttryckte att jag var jag modig som mötte de här killarna, blev jag generad eftersom jag själv inte upplevde det så.

Nu kan jag se vad mitt mod handlar om. Inte att jag mötte våldsamma farliga nazister. Utan om att jag kunde möta dem som likvärdiga människor. Utan förakt och utan fördömanden. Jag kunde lyssna på dem och deras åsikter utan att själv löpa amok.

Jag anser att vuxna ska kunna lyssna och hårbärgera unga människors åsikter och berättelser - utan att själva bli hysteriska. Detta förhållningssätt ledde vidare till att jag inte bara ställde frågor, utan även kunde ge råd, kommentera, delge mina egna åsikter och känslor, etc.

På detta sätt skapade jag en relation med var och en av killarna. En relation handlar om ömsesidigt givande och tagande och det är kanske det som skrämmer oss människor allra mest - om jag blir vän med min fiende, kan jag då behålla mina åsikter och min integritet?

Jag menar inte att vi ska älska nazister eller ska vara tvingade att umgås med meningsmotståndare, men politik handlar om samhället och samhället består av alla människor tillsammans.

Om vi demoniserar människor och utesluter dem ur samhället gör vi på samma sätt som nazister gör, eller vill göra. Vi gör då politik till en saga som handlar om gott och ont. Dessutom fråntar vi oss vårt eget ansvar för det samhälle vi lever i.

En filmare har möjlighet att klippa bort sina egna tillkortakommanden och sin egen frustration. Han eller hon kan dessutom skaffa kompletterande fakta efter en intervju.

Men vem är oöverbinnerlig? Ingen.

Det är en gigantisk bluff som förs ut via medierna.

I ett personligt möte med en människa kan man inte vara en faktamaskin, man har inte alla svar. Vi måste tillåta oss att inte alltid veta, att inte alltid kunna och jag tror att svaret ligger där; att vara oss själva och i det inbegriper förmågan att säga; jag vet inte, jag har inget svar just nu, jag förstår inte.

Men hur min medverkan i filmen skulle se ut var inget lätt beslut, och jag försökte lösa det utan att vara i bild! I flera månader kämpade jag med att både vara delaktig i filmen - och att inte vara närvarande. sic! Nu kan jag skratta åt min fruktlösa kamp, men just då var det inte ett dugg roligt, utan det var mycket svårt. Precis så svårt som det är i verkliga livet.

Här är en viktig media-etisk knutpunkt: om jag hade gjort som vi journalister och filmare brukar göra - gömt mej bakom min yrkesroll - och ändå låtit killarna tala som de gör - så hade filmen kunnat upplevas som pro-nazistisk och jag själv hade riskerat att bli yrkesmässigt hängd. För att undvika det hade jag kunnat, för att bibehålla min yrkesmässiga trovärdighet och integritet, klippa hårt i det killarna säger. Så att säga redigera fram min egen ståndpunkt, men via killarna.

Därmed hade jag inte bara varit respektlös mot de medverkande utan filmen hade blivit politiskt utslätad, eller osann. Fair play för alla parter - mej som filmare, de medverkande och tittaren - var att låta nazisterna tala, men att också göra det själv.

Och är det inte det demokratin och yttrandefriheten ytterst handlar om?

"Jag avskyr dina åsikter men jag kan dö för att du ska få ha dem".

En annan myt inom mediavärlden är att en journalist/filmare kan - och bör - förhålla sig neutral så att den verklighet som han eller hon har valt att skildra inte påverkas eller förändras. Men vi måste bli medvetna om, att så snart vi går in i en verklighet för att skildra den, så påverkar vi den också.

I Vem bryr sig! blir detta tydligt: fem av sju killar hoppar av den organiserade rörelsen under filmens gång.

En redaktör skrev till mej efter att han förvisso förstod poängen med min medverkan, men att han saknade den Kyliga Korrekta Journalisten.

Men att sitta tyst, och låtsas att jag inte känner något, när någon berättar hur han kör in en skruvmejsel bakom öronen på en annan - hade varit en omöjlighet för mej som den person jag är. I mitt tycke vore det rent av sinnessjukt.

Är det verkligen mitt ansvar som filmare och journalist? Att vara tyst?

Hur kan vi vara delaktiga i samhällsprocessen om vi är tysta? Hur kan vi fortsätta att vara tysta - med den kunskap vi har om det som föregick Hitlertyskland?

Genom att inte vara tyst, genom att vara tydlig och visa mej själv, påverkade jag verkligheten jag filmade. Och denna påverkan presenteras i filmen.

Om vi ska kunna möta våra meningsmotståndare utan vanmakt och aggressivitet och med personlig integritet, krävs det att vi definierar oss själva och våra syn på samhället. För att göra detta krävs tid.

När jag har turnerat med Vem bryr sig! så är det detta som jag och publiken ständigt återkommer till; vill vi ha en levande demokrati så måste vi ta oss tid. Tid till att umgås, tid till att tänka efter, tid till att reda ut vad vi själva står för.

Så att vi hinner uppfatta och förstå de situationer som vi ställs inför.

Stänga av teven och strunta i nyheterna.

Det är inte mediernas värld som är den verkliga världen.

Det är den vi själva lever i.

Till min stora förvåning upptäckte jag att publiken tar till sig Vem bryr sig! ännu starkare efter 11 september än före.

Kan man säga det bättre än vad min mormor gjorde för sextiotvå år sedan när hon var på dans i Berlin och blev uppjuden av SS-soldat:

"Nej tack, jag dansar inte med män med stövlar på."

Religionsfilosofen Martin Buber sa: Ett samhälle är mänskligt när dess medlemmar bekräftar varandra.

Men vad menas med att bekräfta?

En av mina elever gav den i mitt tycke bästa tolkningen: att ge och att få svar.

Ja. Att bekräfta att man fått det meddelande som den andre har sänt.

För mej har ordet bekräftelse ungefär samma innebörd som ordet ansvar.

SVARA AN.

Det finns många olika sorters ansvar - juridiskt ansvar, ekonomiskt, moraliskt, vi har familjeansvar och ansvar för miljön. etcetera. Och vi blir trötta bara vi tänker på hur mycket ansvar vi har, eller borde ta.

ATT SVARA AN på där vi är.

Närvaro helt enkelt.

© Ylva Floreman 2002